

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A szóbeli végrendelet problémái a bírói gyakorlatban

Szerző: Gájerné dr. Szabó Andrea

Nagykanizsa

2016. augusztus

I. Bevezetés

A modern magyar jogrendszer elismeri a tulajdon szentségét, a tulajdonosnak joga van saját vagyonával szabadon rendelkezni, mely jog nem csak életében, hanem halála esetére is megilleti. Ez utóbbi esetben a rendelkezési jog a végrendelezési szabadságban ölt testet, melynek több formája van, így végintézkedés az öröklési szerződés, a halál esetére szóló ajándékozás és a végrendelet. A végrendelet az örökhagyó egyoldalú, nem címzett jognyilatkozata.¹ A végrendelet formáját tekintve lehet írásbeli és szóbeli. Az írásbeli alak a tipikus, a szóbeli forma csak kivételes végrendelezési lehetőség. A szóbeli végrendelet kivételes jellege abban áll, hogy számos feltételnek kell együttesen fennállnia ahhoz, hogy érvényesen létrejöjjön, és ezáltal megvalósulhasson az örökhagyó akarata ebben a formában. Amennyiben a szóbeli végrendelet bíróság előtt történő megtámadására kerül sor, a bizonyítási kötelezettség azt terheli, aki a szóbeli végrendeletre jogot kíván alapítani. A bizonyítási eljárás során több nehézség is felmerül, mely a szóbeli végrendelet kivételes jellegéből fakad és az érvényességét illetően támasztott szigorú követelményekből.

Mai modern, „fejlett” és rohanó világunkban, melyben sokak számára a vagyon a legnagyobb értékmérő, talán természetes, hogy az ember „még időben” megpróbálja „rendezni sorait”, de alakulhatnak úgy is a körülményei, hogy erre nem nyílik lehetősége. Természetesen mindezeknek csak akkor van jelentősége, ha az örökhagyó akarata nem egyezik a jog „akaratóval”. A szóbeli végrendelet kivételes jellege tetten érhető abban, hogy kevesen kívánnak élni ezzel a lehetőséggel azok közül, akik nem használták ki a vitathatatlanabb formákat, továbbá abban, hogy a bírói gyakorlatban is ritkán fordul elő, ami érthető az igénybevételével szemben támasztott „magas követelmények” miatt is. A gyakorlatban történő előfordulása esetén, ahhoz, hogy bírói gyakorlatról beszélhessünk, a szóbeli végrendeletet meg kell támadni a bíróság előtt és ennél is ritkább az az eset, amikor a bíróság azt érvényesnek fogadja el.

Ritka előfordulása ellenére mégis érdemes foglalkozni ezzel a jogintézménnyel, mert a jog ismeri, szabályozza, a gyakorlatban, még ha ritkán is, de előfordul, és ha előfordul minden eset más és más, s ezáltal más problémák merülnek fel.

¹ Vékás Lajos: Öröklési jog. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2002. 65.o.

II. A szóbeli végrendelet történeti gyökerei

A történelem folyamán változások figyelhetőek meg a tekintetben, hogy a jogrendszerek megadták-e a lehetőséget a szabad végrendelkezésre. Már a római jog elismerte a végrendelkezés szabadságát és a XII táblás törvény kimondta a végrendeleti örökösök elsőbbségét.²

A végrendeleti formákat illetően a jusztiniánuszi jog ismerte a közvégrendeletet, a magánvégrendeletet, mely lehetett kiváltságos vagy közönséges, ez utóbbi pedig írásbeli vagy szóbeli. A szóbeli végrendelet érvényességéhez szükséges volt, hogy az örökagyó kijelentse akaratát 7 tanú megszákítás nélküli, állandó, együttes jelenlétében.³

A szóbeli végrendelet „igazi” gyökerei azonban a katonák végrendelkezéséhez nyúlnak vissza. Ennek régebbi formája a TESTAMENTUM IN PROCINCTU volt kb. Kr.e. 150-ig. Amikor a hadsereg csatába indult, a hadba vonult római polgárok formátlanul kinyilváníthatták utolsó akaratukat a mellettük álló katonáknak. Később, Traianus császár uralkodásától állandósult egy fejlettebb jogintézmény a TESTAMENTUM MILITIS, mely béke idején is alkalmazható volt, valamint még kevesebb formai követelménynek kellett érvényesülnie, mint a korábbi formánál.⁴

A középkorban a feudális kötöttségek miatt a tulajdonos nem rendelkezhetett szabadon vagyonáról. A végintézkedés szabadsága tehát nem, vagy csak korlátozottan érvényesült, mely mindenképpen visszalépés volt. A XVIII-XIX. századtól, a különböző jogrendszerek elismerik a szabad végrendelkezés elvét, mely Magyarországon 1848, illetve 1861 óta érvényesül.⁵

III. A szóbeli végrendelet helye a végrendeleti formák között

Végrendelkezni írásban vagy szóban lehet. A végrendelkezés tipikus formája az írásbeli forma. Az írásbeli végrendelet lehet közvégrendelet, magánvégrendelet, mely utóbbin belül

² Vékás Lajos: Öröklési jog. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2002. 64.o.

³ Molnár Imre-Jakab Éva: Római jog. Szeged, Diligens Bt, 2001. 393.o.

⁴ Molnár Imre-Jakab Éva: Római jog. Szeged, Diligens Bt, 2001. 394.o.

⁵ Vékás Lajos: Öröklési jog. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2002. 64-65.o.

megkülönböztethetünk holográf (örökhagyó által saját kezűleg írt), allográf (más által írt), közjegyzőnél letett formát.⁶

A szóbeli végrendelet a végrendekezés kivételes formája, melynek csak a Ptk-ban meghatározott esetben van helye.

A végrendeletnek vannak minimális kellékei, melyekkel természetesen a szóbeli formának is rendelkeznie kell. Külsőleg az örökhagyótól kell származnia, továbbá halál esetére szóló olyan nyilatkozatot kell tartalmaznia, amelyből kitűnik a végrendeleti minőség.⁷

Az örökhagyótól kell származnia, így végrendekezni személyesen lehet.⁸

Ezen rendelkezésből az következik, hogy teljes végintézkedési képességgel csak cselekvőképes személyek rendelkeznek, így bármely végrendeleti formáról legyen is szó, vizsgálni kell, hogy az örökhagyó a végrendelet tételkor cselekvőképes volt-e. Amennyiben nem, ez a tény a végrendelet érvénytelenségét vonja maga után.

Vannak azonban kivételek, amely esetekben a jog biztosítja az érvényes végrendekezés lehetőségét, pl. korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a cselekvőképességében vagyoni jognyilatkozatai tekintetében részlegesen korlátozott nagykorú is tehet érvényesen végrendeletet, de kizárólag közvégrendeletet.⁹

A hatályos rendelkezésből az következik, hogy aki vak, írástudatlan, olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, tehet szóbeli végrendeletet, hiszen a törvény akként fogalmaz, hogy ezen állapotban lévő személyek írásban érvényesen kizárólag közvégrendeletet tehetnek.¹⁰

Az elsődleges az örökhagyó akarata (FAVOR TESTAMENTI elv). A végrendekezés megelőzi a törvényes öröklést. *“Örökölni végintézkedés alapján vagy törvény szerint lehet. Ha az örökhagyó után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét ez határozza meg.”*¹¹

⁶ Vékás Lajos: Öröklési jog. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2002. 68.o.

⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. 7:12.§ (továbbiakban: Ptk.)

⁸ Ptk. 7:11.§

⁹ Ptk. 7:14.§ (4)

¹⁰ Ptk. 7:14.§ (5)

IV. A szóbeli végrendelet létrejöttének feltételei

Ezen feltételek azok, amelyek leginkább hozzájárulnak a szóbeli alak kivételes jellegéhez, ugyanis azok olyan rendkívüli körülmények, melyek igen ritkán következnek be.

„Szóbeli végrendeletet az tehet, aki életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van, amely írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé.”¹²

Nyilvánvaló, hogy mindezen feltételek előtt a végintézkedési képességnek is fenn kell állnia. Tehát ebben a formában is csak azok végrendelkezhetnek, akik tehetnek írásbeli végrendeletet vagy közvégrendeletet, valamint ők is csak akkor, ha a törvényben meghatározott rendkívüli helyzet fennáll. Azonban a korlátozottan cselekvőképes személy még ilyen rendkívüli helyzetben sem végrendelkezhet szóban.

Az érvényesen szóbeli végrendelet tételére jogosultak körét a fenti eltérésekkel lehet felvázolni.

1. Az életet fenyegető rendkívüli helyzet

A szóbeli végrendelet érvényességének egyik feltétele ennek a helyzetnek a fennállása melyet, ha az erre hivatkozó fél nem tud bizonyítani a bíróság megállapítja, hogy a végrendelet érvénytelen. A törvényben meghatározott ezen feltétel értelmezése rendkívül fontos a gyakorlatban, ezért a Legfelsőbb Bíróság is állást foglalt a kérdést illetően (PK.88.), melyet a Kúria az 1/2014 jogegységi határozatával az új Ptk. alkalmazása körében is megfelelően irányadónak tekint.

„Az életet fenyegető rendkívüli helyzet - mint egyik feltétel - megvalósulhat akár olyan váratlan hirtelenséggel fellépő okok alapján, amelyek kívülről közvetlenül fenyegetik a végrendelkező életét, akár pedig a végrendelkező személyében rejlő olyan belső (élettani) okok alapján, amelyek az életét a halál közvetlen bekövetkezésével fenyegetik. Az utóbbi esetben nem lehet

¹¹ Ptk. 7:3.§ (1)-(2)

¹² Ptk. 7:20.§

*különböztetni aszerint, hogy a rendkívüli jelleget öltött egészségi állapotot - azzal oksági kapcsolatban álló vagy nem álló - valamely betegség megelőzte-e vagy sem.*¹³

Fentieket elemezve mindenek előtt azt kell leszögeznünk, hogy az életveszélynek, az életet fenyegető rendkívüli helyzetnek az örökhagyó személyére nézve kell fennállnia, mely megvalósulhat kívülről ható okok, illetve az örökhagyó egészségi állapotában rejlő belső okok alapján. Ezek közötti különbségtételre lehetőség nincs, az okok „egyenértékűek”, az értékelés szempontjából a lényeg az eredményként jelentkező feltétel bekövetkezése, azaz az életet fenyegető rendkívüli helyzet.

Kívülről ható tényező lehet: földrengés, árvíz, repülőgép kényszerleszállása, hajótörés, járvány, harci cselekményekkel közvetlenül összefüggő helyzet, melyek viszont csak akkor értékelhetők, ha a végrendelkező életét fenyegető konkrét veszélyt idéznek elő. A több embert érintő életveszélyből tehát nem feltétlenül következik az, hogy az a végrendelkező személyére is fennállt. A járvány csak akkor lehet külső ok, ha az általános életveszélyt idéz elő és a végrendelkező ilyen járvánnyal fertőzött területen tartózkodik.¹⁴

A külső körülmények tárháza széles körű és napjainkban egyre gyakrabban következnek be ilyen körülmények.

A belső okok azonban gyakrabban vezethetnek a fenti feltétel bekövetkezéséhez. A rendkívüli egészségi állapot, az élettani folyamatban bekövetkező, az életet fenyegető helyzet a lényeges, hogy ezt valamilyen betegség megelőzte-e vagy nem, irreleváns az életet fenyegető helyzet megállapíthatósága szempontjából, hiszen ha valaki egészségi okok miatt kerül halállal fenyegető, rendkívüli helyzetbe vitathatatlan, hogy azok az okok egyszer kialakultak.

Vannak olyan esetek, amikor a gyökerek a régmúltba nyúlnak vissza, de olyan is előfordul, hogy egészen friss események tekinthetők előzményeknek. Jogi szempontból azonban a két esetcsoport közötti különbség nem értékelhető, hiszen nem lehet biztos, hogy a végrendelkező, vagy az orvos

¹³ LB PK 88. számú állásfoglalása

¹⁴ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2168.o.

felismerte az okokat, de ha felismerte is bizonytalan, hogy ezt a végrendelező mennyire tarthatta végzetes kimenetelűnek.¹⁵

Az életet fenyegető rendkívüli helyzet megvalósulhat úgy is, ha a végrendelező egészségében előzetes betegségi folyamat nélkül, hirtelen következik be az életet fenyegető állapot. Ez következik be például akkor, ha az örökhagyó balesetet szenved és ebből adódóan életveszélyes sérülései lesznek.¹⁶

Megvalósulhat akkor is, ha a végrendelező egészségi állapotában valamely megelőző betegséggel oksági kapcsolatban álló-vagy nem álló- olyan rendkívüli jellegű hirtelen, ugrásszerű súlyos hanyatlás áll be, amelynek következtében élete közvetlenül veszélyeztetve van.¹⁷

Tipikus példa erre az a körülmény, amikor egy betegség halállal végződik, de a lezajlása nagyon lassú folyamat, s ebben a folyamatban, egy időben pontosan előre nem látható és a beteg által előre nem is látott hirtelen hanyatlás áll be- pl. agyvérzés, szívinfarktus, tüdőembólia miatt-, amely a beteg életét közvetlenül fenyegeti, így állapota rendkívülivé válik.¹⁸

Az ilyen esetekben annak megállapítása, hogy az örökhagyó életét fenyegető helyzetben volt-e, orvosi szakkérdés, ezért orvos szakértő kirendelése, illetve meghallgatása mindenképpen szükséges. A rendkívüliség azonban jogi fogalom, melyet azonban az előbbiek szerint kell elbírálni.¹⁹

A bírói gyakorlatban az életet fenyegető rendkívüli helyzet a végrendelező személyében rejlő olyan belső ok alapján következik be a leggyakrabban, amely valamely megelőző betegséggel oksági kapcsolatban álló, hirtelen, ugrásszerű hanyatlás következménye.

A bíróság megállapította az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállását például: A körzeti orvos elmondása szerint az örökhagyó járása ugyan bizonytalan volt azon a napon, amikor végrendelezett, de ebből nem lehetett előre látni azt, hogy másnap kórházba kell szállítani. Az orvosok elmondták, hogy a beteg állapota többszörösen determinált lehetett, vesegyulladás, rossz

¹⁵ Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 249-250.

¹⁶ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2168.o.

¹⁷ Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 250. o.

¹⁸ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2167.o

¹⁹ Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 250. o.

szívállapota, idült májgyulladás és rossz ellenálló képessége miatt. Mindezeket a májgyulladás súlyos zavara okozta, amely májelégtelenséghez, majd halálhoz vezetett. A tanúvallomásokból és más adatokból nem lehetett ugyan megbízhatóan felvázolni azt az állapotát, amely a szóbeli végrendelkezéskor az örökhagyót jellemezte, de az ismertetett betegségeket figyelembe véve életet fenyegető rendkívüli helyzetben lehetett.

Annak nincs és nem is lehet ügyszó jelentősége, hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzet külsőleg még nem jelentkezett, illetve hogy az orvos még nem ismerhette fel.²⁰

Egy másik esetben azonban nem állapította meg a bíróság az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállását. Az örökhagyó combnyaktöréssel kórházba került, állapota javult és nem volt életveszélyes állapotban. A látogatóknak tervezett jövőjéről beszélt. A tanúvallomásokból megállapítható volt, hogy a halál eszébe sem jutott, sőt haza meneteléről beszélt. Az örökhagyó azonban másnap meghalt, de nem a combnyaktöréssel összefüggésben következett be a halála, hanem egyik betegtársa halálának látványa eredményezte halálát. Mindezek alapján semmi nem alapozta meg az életet fenyegető rendkívüli helyzet megállapítását.²¹

A fenti feltétel megállapítása tehát bizonyítás kérdése, mégpedig az orvos szakértők által adott szakvéleménynek van kiemelkedő szerepe.

Nagyon fontos továbbá az, hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzetnek objektíve kell fennállnia, annak nincs jelentősége, hogy a végrendelkező azt feltételezte-e vagy sem.

„ A törvényes feltételeknek valóságosan (objektíve) kell meglenniük. A végrendelkező szubjektív képzelete a valóságban hiányzó feltételt nem pótolhatja.”

Az objektív valóság a tudatunktól függetlenül létező valóság. Szubjektív a tudatnak a tartalma, amelyben a valóság vagy helyesen, vagy tévesen tükröződik. Ezen esetben a tudatban egy hamis képzet jelentkezik, amelynek a valóságban nincs megfelelője. A feltételeknek objektíve kell meglenniük, a végrendelkező szubjektív képzelete nem pótolhatja a hiányukat. Ha azonban objektíve

²⁰ LB P. törv. II. 20634/1976. BH 1977/195

²¹ LB Pf. II. 21320/1978. BH 1979/368

léteznek, nem vizsgálható és nincs is jelentősége annak, hogy az örökhagyó tudatában jelentkeztek-e, s ha igen mennyiben.²²

A bíróság nem állapította meg továbbá az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállását abban az esetben sem, amikor az örökhagyónál a szóbeli végrendekezés idején csak átmeneti, múltó rosszullét jelentkezett, ami máskor is elő szokott fordulni és nem jelentett objektíve életveszélyt.²³

2. Az írásbeli végrendekezés lehetetlensége

A szóbeli végrendelet érvényességének másik feltétele, hogy a végrendelező írásbeli végrendeletet a kialakult helyzetben, állapotban nem tud tenni. Ezen feltételnek is objektíve kell fennállnia. Körültekintő egyéniesítéssel kell elbírálni, hogy ezen feltétel fennállt-e vagy sem. Ennek során figyelemmel kell lenni a végrendelező fizikai és pszichés állapotára egyaránt. Itt jelentősége van a Ptk. 7:14. § (5) bekezdésében foglaltaknak, miszerint a vak, az írástudatlan, az, aki olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban van, írásbeli magánvégrendeletet nem tehet. Ugyanis ezek a személyek, ha írásban szeretnének végrendekezni, annak elkészítése végett közjegyző közreműködését kényszerülnek igénybe venni, így nekik sokkal nagyobb nehézségeket kell leküzdeniük, mint azoknak, akik más módon is tehetnek írásbeli végrendeletet. Ilyen esetekben egyszerűbb lehet megállapítani ezen feltétel fennállását. A törvény a végrendelező személyére nézve tartalmaz rendelkezést, és ha őt nem lehet a környezetétől elvonatkoztatni, az összes körülmény egybevetésével, de elsősorban az ő személyes tevékenységi képességét vizsgálva kell elbírálni, hogy írásbeli végrendeletet alkothatt volna-e.²⁴

Kiemelést érdemel azon tény, miszerint a régi Ptk. akként fogalmazott a másik feltételt illetően, hogy a végrendelező írásbeli végrendeletet egyáltalán nem, vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetne, azonban a hatályos szabályozás értelmében szóbeli végrendeletet csak akkor lehet tenni, ha írásbeli végrendeletet egyáltalán nem tudna tenni az örökhagyó. A szigorítás eredményeként megállapítható, hogy amennyiben a végrendelező jelentős nehézséggel ugyan, de tehetne írásbeli végrendeletet, akkor ezen feltétel fennállása nem állapítható meg, mert arra csak akkor van

²² LB PK 88. számú állásfoglalása

²³ LB P. törv. I. 23265/1965

²⁴ LB PK 88. számú állásfoglalása

lehetőség, ha egyáltalán nem tudott volna írásbeli végrendeletet tenni az örökhagyó. A feltételnek objektíve kell fennállnia, melynek megítélése nem könnyű a gyakorlatban.

Tulajdonképpen a törvény megfogalmazásából az tűnik ki, hogy az első feltétel vizsgálata során, ha bebizonyosodik annak fennállása, akkor azt kell vizsgálni, hogy abban a rendkívüli helyzetben, amelybe a végrendelkező került, objektíve volt-e lehetősége arra, hogy írásbeli végrendeletet tegyen. Magának a helyzetnek kell olyannak lennie, mely- akár külső, akár belső okok miatt- nem tette lehetővé a végrendelkező számára a végrendekezés más formáját, így kizárólag a szóbeli alak jöhetett már csak számításba.

Természetesen továbbra is igaz a korábbi gyakorlat számára megfogalmazott iránymutatás, miszerint a végrendelkező fizikai és pszichés állapotára is figyelemmel kell lenni. Fizikailag pl. lehet a végrendelkező mozgás- és írásképtelen állapotban. Pszichikailag pedig figyelemmel kell lenni arra, ha pl. a beteg nagyon súlyos betegségben szenved, teljesen kétségbe van esve, lelki állapotát reményvesztettség jellemzi. Az, hogy az ilyen állapotban lévő ember bízhat-e állapota javulásában orvosi szakkérdés, tehát természetesen a két feltétel vizsgálatát illetően ezen második feltétel vizsgálata során is fontos szerep jut az orvos szakértőknek, tanúknak, hisz ezen feltétel az első feltétellel szorosan összefügg.

A végrendelkező állapota az elsődleges, de figyelembe kell venni az egyéb külső körülményeket is. Amennyiben megállapítható pl. hogy a végrendelkező írásra képtelen, önmagában ez a körülmény még nem elegendő annak megállapításához, hogy írásbeli végrendeletet nem tudott tenni, hiszen körütekintően meg kell vizsgálni, hogy közvégrendeletet tudott volna-e tenni, ha nem, akkor állapítható meg, hogy fennállt a szóbeli végrendekezés másik feltétele is.

Az alábbi tényállás a hatályos rendelkezéseket figyelembe véve is helytálló lehet. Az asszony a végrendelezkéskor 72 éves volt, súlyos beteg és elgyengült állapot jellemezte. Tevékenységi képessége jelentősen csökkent és félt a haláltól. Ilyen állapotban lévő embertől nem várható el, hogy életének utolsó, világos óráiban a végrendekezés jogi lehetőségeiről érdeklődjön és közjegyzőhöz forduljon. A jelen lévők, akik előtt kinyilvánította végakarátát, fel sem ajánlották,

hogy közjegyzőt hívnak. További tájékozódásra nem volt módja, ugyanis másnap kórházba került és meghalt.²⁵

Abban az esetben viszont nem állapította meg a bíróság a másik feltétel fennállását, amikor a szakértői véleményekből azt tűnt ki, hogy az örökhagyó segítséggel képes volt írni.²⁶ A hatályos szabályozást figyelembe véve pedig még inkább irányadó, hogy az ilyen esetekben nem állapítható meg a másik feltétel fennállása, hiszen szigorúbb lett a szabályozás e tekintetben.

Helytálló és alkalmazandó a feltételekre vonatkozó Legfelsőbb Bírósági azon rendelkezés is, miszerint „*a szóbeli végrendelet két törvényes feltételének a végrendelet idején együttesen - vagyis egyidejűleg és egymás mellett kell fennállnia.*”²⁷

V. A szóbeli végrendelet érvényességéhez szükséges alaki kellékek

A Ptk. 7:21. §-a szerint a szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendelet két tanú együttes jelenlétében a tanúk által értett nyelven végakarátát egész terjedelmében szóban- vagy jelnyelvet használó végrendelet esetén jelnyelven- előadja, és egyidejűleg kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.

A törvényi szabályozás alapján az alaki követelményeket illetően négy feltételt különíthetünk el, melyeknek együttesen fenn kell állniuk ahhoz, hogy a szóbeli végrendelet érvényesen létrejöhessen.

1. A végrendelet egész terjedelmében szóban- vagy jelnyelvet használó végrendelet esetén jelnyelven- adja elő végakarátát

Ez alatt az értendő, hogy a végrendelet tartalma csak az lehet, ami szóban elhangzott, valamint nem lehet a végrendelet tartalmának tekinteni azt, amiről a végrendelet vagy az ő megbízásából más feljegyzést készített, még ha azt alá is írta, s amire a szóbeli végrendelet során csak utalt.

²⁵ LB P. törv. II. 20699/1973.

²⁶ Fővárosi Bíróság, mint másodfokú bíróság, 43. Pf. 630 663/2002/3.

²⁷ LB PK 88. számú állásfoglalása

Kizárt az a lehetőség is, hogy a végrendelező a hozzá intézett kérdések igenlése vagy tagadása által is kifejezheti végakarátát.²⁸

Egy korábban megtörtént esetben az eljárás során a jelen volt tanúk vallomása egybehangzó volt abban, hogy az örökhagyó rosszul létekor papírt és ceruzát kért, mert végrendelezni akart, majd szóban adta elő,- mert a jelen lévők megtagadták tőle a papírt és a ceruzát,- hogy mindenét a felperesre hagyja. A körülmények és a nyilatkozat szövege nyilvánvalóvá teszik, hogy az örökhagyó akkor kívánta a végakarátát kinyilvánítani. Ez a nyilatkozat a végakarát teljes terjedelemben történő előadásának minősül. Az a körülmény, hogy az örökhagyó másnap írásbeli végrendelet alkotási szándékáról is beszélt, önmagában nem zárja ki a szóbeli végrendelezés megtörténtét és érvényességét.²⁹

Fontos rendelkezése az új Ptk- nak és újdonság a régi Ptk. szabályozásához képest, hogy szóbeli végrendeletet jelyelven is lehet tenni, ezáltal nincs kizárva a szóbeli végrendelet tételét illetően az alanyi körből az, aki néma, siketnéma, akik a korábbi szabályozás értelmében nem tehettek érvényesen szóbeli végrendeletet.

2. A végrendelező nyilatkozatának két tanú együttes jelenlétében kell történnie

A tanúknak nagyon jelentős a szerepük, hiszen nem csak a végrendelező személyazonosságát kell tanúsítaniuk, hanem a végrendelet tartalmáról is be kell számolniuk. A tanúknak ezért a végrendelezés teljes tartama alatt együtt jelen kell lenniük és egymásról e minőségük ismeretében tudniuk kell. Tisztában kell lenniük azzal, hogy végrendelet tételénél tanúskodnak. Az viszont nem feltétel, hogy a végrendelező a nyilatkozatát közvetlenül hozzájuk intézze, de a két tanú jelenlétéről mindenképpen tudnia kell és azzal a szándékkal kell nyilatkoznia, hogy a végrendelet tartalmáról együttesen, közvetlenül tőle szerezzenek tudomást.³⁰

A tanúk meghallgatása nélkülözhetetlen a perben, mert nekik kell vita esetén bizonyítaniuk a végrendelet tartalmát, melynek megismerése csak általuk lehetséges. Az a körülmény azonban nem érinti a szóbeli végrendelet érvényességét, hogy a tanúk a végrendelet tartalmáról ellentétes

²⁸ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2178.o.

²⁹ LB Pf. II. 20943/1992. BH 1993/302

³⁰ Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 259. o.

vallomást tesznek, ebben az esetben a bíróság állapítja meg az összes körülmény értékelése alapján a végrendelet tartalmát.³¹

Fentiek alapján egyértelmű, hogy a kórteremben a betegek ellátása céljából tartózkodó ápolónő, aki munkája ellátása során hallja meg az örökhagyó végakarát nyilvánítását, a szóbeli végrendelet tanújának még akkor sem tekinthető, ha a végakaratról egyidejűleg készített nyilatkozatot utóbb maga is aláírja.³²

A tanúkra nézve fontos rendelkezést tartalmaz a Ptk. 7:22. §-a, melynek értelmében a szóbeli végrendeletre megfelelően alkalmazni kell az írásbeli magánvégrendelet tanújának személyére vonatkozó, valamint az ő és hozzátartozója érdekeltiségére tekintettel megállapított korlátozásokat, azzal az eltéréssel, hogy a tanú írni tudása a szóbeli végrendelet érvényességének nem feltétele.

Nem lehet tanú tehát ennél a formánál sem olyan személy, aki kiskorú, cselekvőképtelen nagykorú vagy cselekvőképességében részlegesen úgy korlátozott, hogy az kizárja tanúkénti közreműködését, aki a végrendelező személyazonosságának tanúsítására nem képes, de nem kizáró feltétel az írástudatlanság.³³ A szóbeli végrendeletnél is figyelembe kell venni azt, hogy a tanú, valamint hozzátartozója részére szóló juttatás csak akkor érvényes, ha a végrendelet ezen részét további két tanú tanúsítja.³⁴

3. Mindkét tanúnak értenie kell azt a nyelvet, amelyen a végrendelező a végakarátát előadja

A tanúknak kell számot adniuk a végrendelet tartalmáról és azt úgy kell előadniuk, ahogy az a szóbeli végrendelet feltételeinek fennállásakor elhangzott. Nyilvánvaló, hogy erre csak az képes, aki érti is az elhangzottakat. Ha az egyik tanú nem hallotta, vagy nem értette a végrendelező által elmondottakat, akkor a szóbeli végrendelet alakilag hibás, melynek pótlására nincs lehetőség.³⁵

³¹ LB P. törv. II. 20374/1991. BH 1991/434

³² LB Pfv. V. 21241/1997. BH 1999/307

³³ Ptk. 7:18.§ (1)

³⁴ Ptk. 7:19.§ (2)

³⁵ LB P. törv. II. 20374/1991. BH 1991/434

Megjegyzendő még egy fontos feltétel a tanúk vonatkozásában, mely a törvény rendelkezéséből következik, mégpedig amennyiben az örökhagyó jelnyelven adja elő a végakarátát, nyilvánvaló, hogy a tanúkkal szemben is követelmény, hogy ismerjék az örökhagyó által használt jelnyelvet.

4. A végrendelezőnek azt is ki kell jelentenie a két tanú együttes jelenlétében, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete

„A végrendelező nemcsak a törvény szó szerinti szövegével maradéktalanul egyező, hanem azzal egyértelműi kijelentéssel is kifejezésre juttathatja, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.”³⁶

Ez alatt azt kell érteni, hogy a végrendelezőnek nem kell szó szerint azt a kifejezést használnia, hogy „szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete”, hanem elegendő, ha a kifejezéseiből- a szavak általánosan elfogadott jelentésére és a nyilatkozattétel körülményeire is figyelemmel- kitűnik, hogy végrendelezik.³⁷

Egyértelműen nem tekinthető végrendelezésnek az örökhagyónak a vagyona halála utáni sorsával kapcsolatos terveit. Az tény, hogy a törvény nem követeli meg a szó szerinti kijelentést, de az örökhagyónak a végrendelezésre kell, hogy irányuljon a szándéka, át kell fognia a tudatának, hogy végrendeletet tesz és ezt ki is kell fejeznie.³⁸

A fenti négy feltételnek is meg kell valósulnia ahhoz, hogy érvényes szóbeli végrendelettről beszélhessünk.

VI. A feltételek fennállásának vizsgálata a bírósági eljárásban

Bizonyítás tárgyát képezi, hogy a szóbeli végrendelezés feltételei a végrendelezés időpontjában fennállottak-e. Annak a félnek, akinek a szóbeli végrendelet érvényessége érdekében áll, maradéktalanul bizonyítania kell a két feltétel együttes fennállását. A bíróságnak elsődlegesen azt kell vizsgálnia, hogy történt-e szóbeli végrendelezés. Ennek bizonyítása során nem lehet mellőzni a szóbeli végrendeletnél jelen volt tanúk per során történő újabb meghallgatását, ugyanis a

³⁶ LB PK 88. számú állásfoglalása

³⁷ LB PK 88. számú állásfoglalása

³⁸ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2184.o.

végrendelet alapvető feltétele a végrendelet akarat, vagyis az, hogy az örökös tudatában legyen annak, hogy végrendeletet tesz, a szándéka erre irányuljon, és kijelentései ezt juttassák kifejezésre. Pl. ha a tanúk vallomásából az tűnik ki, hogy az örökös a látogatói előtt beszélgetés közben olyan kijelentést tesz, hogy a végrendeleti örökösként jelentkező személyt majd leányává fogadja, mindent rá hagy, ezeket a kijelentéseket nem lehet végrendeletnek tekinteni, mert a tanúk elmondása szerint az örökös a halálra nem is gondolt, sőt hazatérését tervezte. Ilyen körülmények között a szóbeli végrendelet ténye nem állapítható meg.³⁹

A feltételek fennállásának bizonyításában jelentős szerepe van a kezelő orvos tanúként történő meghallgatásának, orvos szakértő kirendelésének és az általa adott szakvéleményben foglaltaknak. További bizonyítási eszköz lehet a kórházi betegfelvételi lap, mely azért lehet fontos, mert rögzíti a kórházba felvett beteg pillanatnyi állapotát, azokat az elváltozásokat, amelyek életét esetleg közvetlenül fenyegetik, valamint azokat a mozgásszervi adatokat is, amelyek tevékenységét korlátozzák.⁴⁰

Itt kell megemlíteni a közjegyző kötelezettségét is a hagyatéki eljárás során, ugyanis a hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény (Htv.) 47. § (1) bekezdése szerint, ha szóbeli végrendelet tételére vonatkozóan merült fel adat, a közjegyző előzetes nyilatkozatra hívhatja fel azt, akinek a végrendelet tételének körülményeiről és tartalmáról tudomása van; a felhívott a nyilatkozattételre való felhívásnak köteles eleget tenni.

A Htv. 54.§-a szerint, ha az örökös szóbeli végrendeletet tett, a közjegyző a hagyatéki tárgyalásra a szóbeli végrendelet tanúit megidézheti, de ha előzetes nyilatkozatot nem tett, vagy az öröklésben érdekelt kéri, meg kell idéznie vallomásuk jegyzőkönyvbe foglalása végett. Ha a tanúk vallomása folytán újabb, olyan érdekelt adatai válnak ismertté, akiknek a hagyatéki tárgyalásra történő idézése nem történt meg, a közjegyző a tárgyalást elhalasztja.

A Htv. 55. § (1) bekezdése szerint a közjegyző a szóbeli végrendeletet a tanúk előzetes írásbeli nyilatkozatainak, illetve tárgyalási jegyzőkönyvbe foglalt vallomásainak felolvasásával hirdeti ki.

³⁹ LB Pf. II. 20943/1992. BH 1993/302

⁴⁰ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2176.o.

A (2) bekezdés értelmében a közjegyző a szóbeli végrendelet tanúinak kihallgatásakor vagy a szóbeli végrendelet kihirdetésekor jelen nem levő - korábban ismert vagy a tanúk kihallgatásának következtében ismertté vált - örökösöként érdekelteknek a tanúk előzetes nyilatkozatait, illetve a meghallgatásukról szóló tárgyalási jegyzőkönyvet megküldi. Ha ilyen érdekelt nem ismert, a közjegyző az örökösök szóbeli végrendeletét nyomban kihirdeti, ellenkező esetben a végrendelet kihirdetésére azt követően kerülhet sor, miután a végrendelet lényeges tartalma a tanúk meghallgatásakor jelen nem lévő érdekeltekkel is szabályszerűen közlésre került.

Viszonylag széles körben nyílik lehetőség a különböző bizonyítékok beszerzésére az eljárás során, amire szükség is van, hiszen a szóbeli végrendelet érvényessége a feltételek egyidejű és egymás mellett, a végrendelet időpontjában történő fennállásán múlik, melyet viszont megtámadása esetén csak kellő bizonyítottság alapján ismer el a bíróság.

A szóbeli végrendelet érvényességéhez a Ptk. 7:20.§-ában foglalt feltételek fennállása és a Ptk. 7:21.§-ában meghatározott alaki követelmények betartása szükséges, amennyiben az előbbi körülmények bekövetkezte megállapítható, a szóbeli végrendelet a végrendeletkezés folyamatának befejezésével érvényesen létrejött.

A Ptk. külön szabályozza az érvényesen létrejött szóbeli végrendelet hatálytalanná válását. A Ptk. 7:45.§-a szerint a szóbeli végrendelet hatályát veszti, ha az örökösök a szóbeli végrendeletkezés feltételül szolgáló helyzet megszűnése után megszakítás nélkül harminc napon át nehézség nélkül alkotott volna írásbeli végrendeletet.

„Ha a végrendeletkezés folyamán a törvényes feltételek fennállnak, az előírt alakosságok megtartása mellett tett szóbeli végrendelet a folyamat befejezésével érvényesen létrejön, s az utóbb csak akkor veszti el hatályát, ha az arra előírt külön feltételek bekövetkeznek.”⁴¹

Nyilvánvaló, hogy amíg az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennáll, a végrendelet hatálytalanná válása kizárt, s annak sincs jelentősége, hogy időben ez a helyzet meddig tart (lehet pl. a végrendeletkező tartós eszméletvesztéses állapotban), hiszen a 30 napos határidő az életet fenyegető rendkívüli helyzet megszűnésétől kezdődik. További fontos feltétel, hogy a fenti határidő tartama

⁴¹ LB PK 88. számú állásfoglalása

alatt megszakítás nélkül kell olyan helyzetben, állapotban lennie az örökhyónak, hogy nehézség nélkül alkothasson írásbeli végrendeletet. Ebből következik, hogy nem eredményezi a végrendelet hatálytalanná válását az, ha az örökhyónak csak időnkénti, megszakított lehetősége volt arra, hogy írásbeli végrendeletet nehézség nélkül alkosson.⁴² A törvényi tényállás megvalósulása esetén minden további feltétel nélkül, a törvény erejénél fogva hatálytalanná válik a szóbeli végrendelet.

Megjegyzendő, hogy a régi Ptk. a határidőt három hónapban állapította meg, egyebekben az új Ptk. nem tartalmaz a hatálytalanságot illetően eltérő rendelkezést. Érdekesség a szabályozást illetően az, hogy míg a feltételek kapcsán a Ptk. megköveteli annak fennállását, hogy a kialakult rendkívüli helyzet olyan legyen, mely az örökhyó számára egyáltalán nem teszi lehetővé írásbeli végrendelet tételét, addig a hatálytalanság nem következik be, ha alkothatna ugyan az örökhyó írásbeli végrendeletet, de csak nehézséggel, mely nem is kell, hogy jelentős legyen.

VII. A szóbeli végrendelet érvényessége az egyidejűleg készített írásbeli végrendelet érvénytelensége esetén

Előfordulhat, hogy egyidejűleg készül szóbeli és írásbeli végrendelet is. Ebben az esetben a kérdés az, hogy amennyiben az írásbeli magánvégrendelet érvénytelen, a szóbeli végrendelet lehet-e érvényes.

Ez a probléma leginkább az allográf végrendelettel összefüggésben jelentkezhethet, ugyanis ha az örökhyó szóban adja elő végakarátát tanúk jelenlétében, akik azt írásban is rögzítik, de ez, mint írásbeli magánvégrendelet valamely alaki követelmény meg nem tartása miatt nem lesz érvényes, ekkor merülhet fel, hogy a szóbeli végrendelet érvényes lehet-e.⁴³

Ezzel kapcsolatban is tartalmaz rendelkezést a PK. 88. számú állásfoglalás: *„Ha a szóbeli végrendelet törvényes feltételei fennállottak, és az az alaki követelményeknek megfelel, s a végrendelet az e) pontban írtak szerint kijelenti, hogy a szóbelileg tett nyilatkozata az ő végrendelete, a szóbeli végrendelet akkor is érvényes, ha egyidejűleg írásbeli végrendelet is készült, de az alaki okból érvénytelen.”*

⁴² Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984. 256. o.

⁴³ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2185.o.

Tehát a nyilatkozat az írásbeli magánvégrendelet érvénytelensége ellenére érvényes lehet, mint szóbeli végrendelet, de természetesen csak akkor, ha annak a törvényes feltételei fennálltak.⁴⁴

Fontos tényező, hogy az írásbeli végrendelet érvénytelenségének az örökhagyó személyében rejlő okból kell bekövetkeznie, mert ha más okból- pl. valamelyik tanú miatt- következik be és megállapítható, hogy tudott volna érvényes írásbeli végrendeletet tenni, akkor a szóbeli végrendelet érvénytelen lesz, mégpedig a jogi feltételek hiánya miatt.⁴⁵

Ennek további alátámasztására: Ha az örökhagyó által aláírt végrendelet azért érvénytelen, mert arról a keltezés hiányzik, az örökhagyó egyidejű szóbeli nyilatkozata szóbeli végrendeletként sem lesz érvényes, mert annak egyik törvényes feltétele hiányzik, ugyanis ilyen esetben az írásbeli végrendelet tételének lehetősége fennállt, mert az örökhagyó az írásbeli végrendeletet alá tudta írni.⁴⁶

Értelemszerűen, ha a végrendelkezőnek azért lesz érvénytelen az írásbeli végrendelete, mert a tanúk a végrendeleten nem tüntették fel e minőségüket, ez a nyilatkozat szóbeli végrendeletként érvényes lehet, azonban ellentétes a végeredmény, ha azért érvénytelen az írásbeli végrendelet, mert csak egy tanú volt jelen.⁴⁷

VIII. Összefoglalás

A szóbeli végrendelet, mint a végrendelkezés kivételes formája temérdek problémát vet fel a bírói gyakorlatban, a bizonyítási eljárás és a bizonyítási eszközök kiemelkedő jelentőséggel bírnak. A problémák mibenlétére az alábbi két jogeset is jól rávilágít.

Az örökhagyó egy napon kórházba került, majd egy ismerőse megjelent nála két tanúval, akik előtt szóbeli végrendeletet tett. Erről az ismerős írásbeli feljegyzést készített, melyet a tanúk aláírtak, de az örökhagyó nem. Az örökhagyó két nap múlva meghalt. A bíróság meghallgatta tanúként az örökhagyó ismerősét, aki a végrendelkezést segítette. Vallomásában előadta, hogy az örökhagyó

⁴⁴ LB PK 88. számú állásfoglalása

⁴⁵ LB Pfv. V. 23193/1995. BH 1997/128

⁴⁶ LB Pfv. V. 23067/1995. BH 1997/290

⁴⁷ A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001. 2186.o.

kórházba kerülése napján jelezte neki, hogy végrendekezni kíván, ő erre ügyvédhez fordult, aki azonban ekkor nem ért rá, így tájékoztatta az írásbeli végrendelet tételének módjáról. Közölte az ügyvéddel, hogy az örökhagyó nem tud írni, erre az ügyvéd elmondta, hogyan lehet szóban végrendekezni.

A kórházi dolgozók tanú vallomásaiból viszont az derült ki, hogy az elhunyt fizikailag képes lehetett az írásra. A belgyógyász elmondta, hogy számolni lehetett ugyan a végrendelező halálával, de nem volt életet fenyegető rendkívüli helyzetben.

A bíróság csak az életet fenyegető helyzetet látta megvalósultnak, melynek rendkívülisége azonban orvosi véleményekre alapítottnak nem volt megállapítható. Az örökhagyó állapota stagnált, de betegsége, idős kora, ápolása nem eredményezett rendkívüli helyzetet. Egészségi állapotában nem következett be váratlan jellegű, hirtelen hanyatlás.

A bíróság arra is utalt, hogy ez egy kivételes végrendekezési forma, mely gyors és sürgős intézkedést igényel, adott esetben viszont hosszú és körültekintő szervezés előzte meg és más formával nem is próbálkoztak.

Az orvosok állításával ellentétben viszont a bíróság a körülmények összességét figyelembe véve megállapította, hogy a beteg életkora, legyengült állapota, negatív magatartása együttesen eredményezték azt, hogy az örökhagyó csak jelentős nehézséggel készíthetett volna írásbeli végrendeletet.⁴⁸

Az örökhagyó kórházba kerülésekor rossz állapotban volt, az ápolási dokumentáció szerint zavart, agresszív, egész éjszaka ordított. A következő napokban állapota javult egy kicsit, aluszékonyává vált, majd teljes ellátást igényelt és rövidesen meghalt. A kórházban szóbeli végrendeletet tett. A bizonyítási eljárás eredményeként megállapítást nyert, hogy életet fenyegető rendkívüli helyzetben volt, valamint az is, hogy írásbeli végrendeletet nem, vagy csak jelentékeny nehézséggel tehetett volna. A kérdés az volt, hogy a végrendelezés időpontjaként megjelölt alkalommal az örökhagyó valóban alkotott-e szóbeli végrendeletet.

⁴⁸ Bajai Városi Bíróság P.21397/2001/47, Bács-Kiskun Megyei Bíróság 1.Pf.20842/2003/5.

A végrendekezés állítólagos időpontjában aluszékony volt, ami azt jelenti, hogy a beteg fizikai ingerek hiányában másodpercek alatt elalszik. Ilyen állapotban kontaktus teremthető a beteggel, kérdésekre válaszolhat is, de a bíróság aggályosnak tartotta azt, hogy ilyen állapotban végakaratot fogalmazzon meg a beteg és azt önállóan előadja, legfeljebb ilyen irányú kérdésekre adhatott válaszokat. Ezt támasztották alá az ápolási dokumentációk, a tanúként meghallgatott orvos és a beteget látogató személy vallomása is.

Utóbbi vallomásából kiderült, hogy a kérdéses napon kora délutántól késő estig a kórházban tartózkodott és az állítólagos végrendeleti tanúkkal nem is találkozott. Kétségessé tették a végrendelet alkotását a végrendeleti tanúk eltérő állításai a szóbeli végrendekezés időpontját, tartalmát, a jelenlévők körét illetően, továbbá az a tény is, miszerint a felperes több hagyatéki tárgyalást követően, kb. 1,5 év után hivatkozott először arra, hogy az örökhagyó tett végrendeletet. A szóbeli végrendelet érvényességét az egyéb feltételek fennállása esetén is csak akkor lehet megállapítani, ha kétséget kizáróan bizonyított, hogy a végakarat kinyilvánítása mikor, milyen körülmények között és milyen tartalommal történt meg. Ennek bizonyítása nem volt eredményes, ezért a bíróság megállapította, hogy érvényes szóbeli végrendelet nem jött létre.⁴⁹

⁴⁹ Nagykanizsai Városi Bíróság 1.P.21034/2002/8, Zala Megyei Bíróság 2.Pf.20670/2003/5.

Felhasznált irodalomjegyzék

A Ptk. magyarázata. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2001.

Bacsó-Pallósi-Sóthné-Szolcsánszky: Az öröklési jog kézikönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984.

Molnár Imre-Jakab Éva: Római jog. Szeged, Diligens Bt, 2001.

Vékás Lajos: Öröklési jog. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2002.

Felhasznált jogszabályok és jogesetek jegyzéke:

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (rég. Ptk.)

A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény (Hetv.)

LB PK 88. számú állásfoglalása

Bajai Városi Bíróság P.21397/2001/47, Bács-Kiskun Megyei Bíróság 1.Pf.20842/2003/5.

Fővárosi Bíróság, mint másodfokú bíróság 43. Pf. 630 663/2002/3.

LB P. törv. I. 23265/1965

LB P. törv. II. 20699/1973.

LB P. törv. II. 20634/1976. BH 1977/195

LB Pf. II. 21320/1978. BH 1979/368

LB P. törv. II. 20374/1991. BH 1991/434

LB Pf. II. 20943/1992. BH 1993/302

LB Pfv. V. 23193/1995. BH 1997/128

LB Pfv. V. 23067/1995. BH 1997/290

LB Pfv. V. 21241/1997. BH 1999/307

Nagykanizsai Városi Bíróság 1.P.21034/2002/8, Zala Megyei Bíróság 2.Pf.20670/2003/5.